

תגובה לתגובתו של מיכאל ברנר

קראתי פעם ופעמיים את תגובתו של פרופ' ברנר, והתקשיתי להבין כיצד עלה בידו שלא להבין למה הקדשתי 25 עמודים לספרו ומדוע גייסתי לצדי דווקא את ליאופולד פון רנקה, מי שאפיין את ההיסטוריוגרפיה כחותרת לתאר את העבר *wie es eigentlich gewesen*, ובד בבד הציב דוגמה של חקירה ודרישה על-פי שיטה המכונה גם "היסטורית-ביקורתית".

קראתי למאמרי בשם הסרקאסטי מעט – ועל כך אני מתנצל – "כיצד להמציא תחייה תרבותית יהודית בגרמניה של רפובליקת ויימאר", משום שאני סבור בכל מאודי שלא הייתה תחייה תרבותית הראויה לכינוי זה בקרב יהודי אותה מדינה באותה תקופה נדונה, וזאת על-סמך היכרות עמוקה עם תקופה זו, והבאתי ראיות רבות שיש בהן כדי לאשש את עמדותי. דעתי הפוכה לדעתו של פרופ' ברנר: לעניות דעתי, חיי הדת של היהודים בגרמניה הוויימאריים עמדו בסימן של קיפאון ושממון. פרופ' ברנר הסתמך, כפי שצינתי בבהירות רבה, אך ורק על דבריהם של בעלי עניין ואינטרס בהצגת פועלם, כמו גם מפעל חייהם, בימי רפובליקת ויימאר כסיפור הצלחה, אך נעלם ממנו, משום מה, שעל בעלי דברים אלה, ללא יוצא מן הכלל, חל הכלל הידוע "אין הנחתום מעיד על עיסתו". וכאן ראנקה נכנס לתמונה: המצווה הראשונה, אולי, של ההיסטוריון היא לגלות חשדנות וספקנות כלפי מניעיהם של בעלי הדברים שעליהם הוא מסתמך. אין היסטוריון הראוי לשמו אשר "קונה" ו"בולע" את המצוי על שולחנו. כך, למשל, מצויות בידינו כמה וכמה אוטוביוגרפיות של עסקנים, רבנים, מורים, מדריכים ו"כלי קודש" קהילתיים אחרים, המעידים על עצמם שעשו רבות ונצורות בקרב צאן מרעיתם ומילאו את נפשותיהם דעת תורה ואהבת ה' וציון, כמו גם, בין היתר, הערצה לאחיהם שהיו

תגובות

עדיין Ostjuden. וכי יש כותבי אוטוביוגרפיות המעידים על עצמם שמפעל חייהם היה בגדר כישלון גמור?

כדי להוכיח שברפובליקת ויימאר התחוללה תחייה משמעותית של תרבות יהודית, חובה הייתה על פרופ' ברנר להביא את עדותם של אלה, שתחייה מעין זו הייתה אמורה להעשיר את חייהם ולמלאם בתכנים "יהודיים" חדשים. הצרה היא, שלא זו בלבד שהוא לא עשה זאת, אלא שלמיטב ידיעתי אין עדויות כאלה. בתריסר שנות עבודתי ב"יד ושם" סרקתי עשרות רבות – אם לא מאות – אוטוביוגרפיות של יהודים שתיארו את חייהם בימי רפובליקת ויימאר, ולא זכור לי אפילו כותב אחד המעלה על נס חוויות חיוביות שהיו מנת חלקו בשל אותה "תחיית תרבות". במידה שיש התייחסות לנושא זה בכלל (תופעה לא נפוצה, אגב!), ההתייחסות היא לרוב מבטלת ומציירת תופעה משנית, זניחה ושולית. פרופ' ברנר היה אמור ללמוד מליאופולד פון ראנקה לא לקבל כפשוטם את דברי ההתרברבות של בעלי עניין.

הבה נניח לרגע, שפרופ' ברנר צדק במאה אחוז ושבימי רפובליקת ויימאר אמנם התחוללה תחייה משמעותית של תרבות יהודית, שנפשותיהם של יהודים רבים מאד בגרמניה נתמלאו עד אפס מקום באותם תכנים יהודיים נכספים שהוא כה בקיא באיתורם ובתיאורם. אילו כך היו פני הדברים, היה צריך לכתוב מחדש את כל מה שידוע לנו על תגובתם של יהודי גרמניה לעלייתו לשלטון של היטלר ב-30 בינואר 1933! אילו התקיימה אותה תחייה של תרבות יהודית בימי רפובליקת ויימאר, עלייתו לשלטון של היטלר לא הייתה מחוללת זעזוע כלי-כך עמוק, ויהודי גרמניה לא היו מתחילים לחפש את שורשי זהותם היהודית באותה קדחתנות שבה עשו זאת! אילו הפנימו יהודי גרמניה את אותה תחיית תרבות יהודית, האם לא ניתן היה לצפות מהם שיהיו מוכנים טוב יותר מבחינה דתית, מבחינה נפשית ומבחינה אידיאולוגית למה שאירע להם לפתע פתאום בראשית 1933? המוטיב המרכזי באינספור אוטוביוגרפיות הוא היעדר כלים מושגיים מינימאליים לאותה התמודדות. האם כלים כאלו לא היו צריכים להיות בידיהם במידת מה, אילו נטלו חלק באיזושהי "תחייה" משמעותית של תרבות יהודית?

האם, למשל, היה מקום לצפות לביקוש כל-כך גדול לרבי-המכר של אותם ימים, אותו *Philo-Lexicon*, שזכה לשבע מהדורות ושסיפק "יהדות-אינסטנט" לבורים ולעמי ארצות בענייני דתם שלהם, אילו חוו יהודי גרמניה תחייה של תרבות יהודית רק כמה שנים קודם לכן? האם מאמרו המפורסם של רוברט ולטש, "שאוהו בגאון, את הטלאי הצהוב", היה זוכה לאותה תהודה, אילו קהל הקוראים שלו היו בוגרים של תחייה כלשהי של תרבות יהודית? האם חוויית היסוד של קרוב לחצי מיליון יהודים לנוכח עליית הנאצים לשלטון לא הייתה צריכה להיות שונה בתכלית אילו זכו לחוות תחייה משמעותית של תרבות יהודית רק כמה שנים קודם לכן?

מצויות תחת ידי כמה וכמה דוגמאות המעידות סרה במתודולוגיה הנקוטה בידי של פרופ' ברנר בעניינים רבים ושונים, ומקורן בנטייתו הנפסדת לאמץ כפשוטן ובאופן בלתי-ביקורתי עובדות העשויות לחזק את טענתו, גם כשהן היו צריכות לעורר את חשדו, ונסתפק כאן בדוגמה אחת שנתגלתה לי רק לאחרונה. הפסקה השנייה בעמוד 113 בספרו דנה בהוצאה לאור של כל התלמוד הבבלי בתרגום לגרמנית: "המכירה של קרוב לעשרת אלפים עותקים של הסדרה כולה הייתה אפוא הצלחה מרשימה של בית ההוצאה היהודי (Jüdischer Verlag), המו"ל של התרגום. אם לא קראו ולא למדו את תרגום גולדשמידט באופן שיטתי, סביר שקנו אותו כדי להציגו על מדפי ארון הספרים בבתי היהודים הגרמנים, לצד דוגמאות אחרות של ספרות 'קלסית'". גם פסקה זו משופעת באי-דיוקים, כגון ש"העיתונות היהודית הלא-אורתודוקסית הרעיפה שבחים על יוזמתו של גולדשמידט" – האם אין כאן כוונה להסתיר מידיעת הקוראים שכל המי ומי של מדעי היהדות בסמינרים הנוודעים לרבנים שללו את ערכו של תרגום זה מכל וכל? אך זה לא העיקר כאן. בהערה מס' 31 בעמוד 235, שעליה נסמכת פסקה זו, מציין פרופ' ברנר ש"הוצאת הספרים היהודית מכרה יותר ממאה אלף כרכים בודדים של התלמוד, שהפך להיות אחד ממקורות ההכנסה העיקריים שלה", וזאת תוך התבססות על *Almanach: 1902-1964 Berlin: Jüdischer Verlag, 1964* (עמוד 21). ובכן, באותו עמוד באותו מקור אמנם מופיע מספר זה, כמו גם מספרים פנטסטיים נוספים על אודות הצלחותיה השיווקיות

המפעימות של אותה הוצאת ספרים. המספרים הם כה פנטסטיים, עד כי אני, בעבודתי הביבליוגרפית (כמו גם מביני דבר אחרים) נזהרתי מלהזדקק להם, מה גם שהמחבר של אותו "אלמנך" הוא לא אחר מאשר זיגמונד כצנלסון, המו"ל הוותיק של אותה הוצאה ומי שלא חדל מלהרעיף שבחים על עצמו ועל פועלו לכל אורכו של אותו חיבור!

ובכן, רצה המקרה ובימים אלה ממש סיימתי לקרוא עבודת דוקטור חדשה, יסודית ביותר וכתובה היטב מאת השוויצרי אנטול שנקר: (Schenker): *Der Jüdische Verlag 1902-1938*, Tübingen: Niemeyer, 2003. ד"ר שנקר נבר במשך כמה וכמה שנים במאות תיקים של הוצאת הספרים הנדונה, שנותרו בארכיון הציוני המרכזי בירושלים בעיקר, והעלה בחכתו את מה שהיה צריך להיות ברור לכל מי שעניו בראשו, דהיינו, שהמספרים של כצנלסון הם חסרי שחר ומנופחים מעבר לכל מידה!

רבים מבעלי הדברים שעליהם הסתמך פרופ' ברנר נהגו בדיוק כמו זיגמונד כצנלסון: הם התרברבו בהישגיהם, ניפחו אותם מעבר לכל מידה, ודברי הרהב שלהם המתנינו שנים רבות עד שמצאו את בעל הכוונות הטובות הנכון, שביקש להוסיף נדבך משלו להאדרת קרנה של אותה יהדות גרמניה מפוארת, וזאת על-ידי העצמה והעמקה בלתי-ביקורתיות וחסרות-שחר של מידת מחויבותה לדתה בעשורים שקדמו לחורבנה. כשלעצמי אינני סבור ששאלת יהודיותה של יהדות גרמניה ערב חורבנה מוסיפה או גורעת כהוא זה מן הטרטיות שבגורלה, אך נראה שטעיתי כאן כי אני במיעוט. לא למעשי האדרה והעצמה כאלה זקוקה יהדות גרמניה. תרגום ספרו של פרופ' ברנר לשתי שפות, כמו גם הביקורות הנלהבות שזכה להן בשלושתן, מעידים על כמיהה רווחת, מיטיבה כביכול, "לייהד" את יהדות גרמניה ודווקא בעשור השנים וחצי שקדם לחורבנה. ברם, ייהוד זה עומד בסתירה גסה לעדויותיהם של רוב רובם של יהודי גרמניה בני התקופה, שיהודיותם לא הייתה מקור פרנסתם. עד עלייתו של היטלר לשלטון לא גילו רוב רובם של יהודי גרמניה עניין רב בדתם – גם היום אני מתקשה להבין מדוע עובדה כל-כך פשוטה זקוקה הייתה להפרכה בשלוש שפות! חבל שהתפיסה המיידת את יהדות גרמניה

תגובות

קרובה כל-כך ללבם של רבים מבני שם כמו גם ללבם של רבים מבני
אשכנז בימי רפובליקת ויימאר. תרומה ל- *wie es eigentlich*
gewesen בוודאי שאין כאן.

הנרי וסרמן, האוניברסיטה הפתוחה

תגובות